

Materiale și tehnici de acoperire a construcțiilor populare din Vâlcea (sec. XIX-XX)

Ionuț Dumitrescu

Materials and techniques for traditional rooves in Valcea (The XIX-XX century)

The roof has an important role for the building's adjustment at the natural environment's conditions. Roof's traditional forms from the Valcea's dwelling had also been assumed by the annexed buildings. The roof with four waters is prevalent, followed by the one with two waters.

The dominant material used for the rooves's covering was the clapboard, made of fir tree wood, beech and oak wood. In the old times, the clapboard was fixed on the houses with the wooden nails. Step by step, these were replaced by the iron nails, wich were made by the iron's craftsmen. A big number of these craftsmen could be found in the Valcea's villages.

Acoperișul are un rol important în adaptarea construcției la condițiile mediului natural, în asigurarea rezistenței și durabilității acesteia. Orice construcție trebuia protejată de intemperii. Formele tradiționale ale acoperișului locuinței din Vâlcea, rezultat al unei îndelungate experiențe, au fost preluate, în genere, și de construcțiile anexe. Predominant este acoperișul în patru ape, cu diferite înclinații ale pantei, urmat de cel în două ape; la polăți sau șopruri forma acoperișului este într-o apă.

În ce privește materialul cu care se învelea acoperișul caselor din Vâlcea, statistica realizată în 1912¹ ne oferă date interesante. Astfel:

- 8,5% din case erau învelite cu tablă;
- 78,3% cu șită;
- 0,5% cu olane;
- 9,7% cu scânduri;
- 0,5% cu stuf, trestie;
- 1,5% cu paie, coceni;
- 1,6% cu pământ, paie și stuf.

¹ Leonida Colescu, *Statistica clădirilor și a locuințelor din România*, întocmită pe baza Recensământului general al populației din 19 decembrie 1912 – 1 ianuarie 1913, București, 1920

Constatăm că materialul dominant era șita, numită și șindrila. Dimensiunile acesteia, făcută din brad, fag sau stejar erau de aproximativ 40-60 centimetri lungime și 8-12 centimetri lățime.

Șindrila este o scândurică de dimensiuni reduse, obținută prin desplicarea trunchiului de lemn cu ajutorul cuțitului de șindrilit. Pădurile întinse de conifere au asigurat din plin materia primă. Aceasta a fost condiția principală a dezvoltării șindrilitului, meștesug prin care se înțelege atât confecționarea șindrilei, cât și fixarea ei pe șarpanta acoperișului, cu ajutorul cuielor.

Perioada optimă a copacilor din pădure pentru obținerea șindrilei o reprezintă toamna (după căderea frunzelor) și iarna. Lemnele tăiate primăvara sau vara conțin mazăgă sau must, care poate conduce la putrezirea lor. În unele sate vâlcene lemnul pentru șindrila se tăia numai pe ” lună plină, că putrezește și e mâncat de carii”²

Meșterul șindrilărilor alegea copacul ținând cont de anumite semne specifice, pe care le urmărea la trunchi, coroană și rădăcină. Trunchiul trebuia să aibă coaja cât mai albă, cetina copacului să fie îngrămădită cât mai spre vârf, iar proeminențele (vinele) de la baza copacului, care indică începuturile rădăcinilor, trebuia să fie fără soț. Porțiunea imediată a trunchiului de deasupra rădăcinii trebuia să fie netedă.³

Șita se punea în rânduri suprapuse, într-un rând (o șita pe trei lați), fiind așezată una pe sub alta. „Șindrila se făcea cu barda, ascuțită la capete. Era numai din lemn de fag, trasă cu un scoc, cu o scoabă. Șita, din plută, salcie, stejar, brad, se făcea cu cuțitoaia, ținea mai mult, se usca mai repede și era mai subțire decât șindrila. Avea 70 de centimetri lungime și 10 centimetri lățime.”⁴

La început șindrila se fixa pe casă cu ajutorul cuielor de lemn, chiar baterea acestora presupunând o lungime, o lățime și o grosime mai mare, datorită faptului că acestea se băteau după ce se găurea șita cu sfredelul, fixându-se astfel pe acoperiș. Cuiiele se confecționau din lemn de tisă, o esență foarte rezistentă, care după prelucrarea în verde devenea de culoare roșie-violacee. Treptat, s-a trecut la cuiiele de fier făcute de meșterii fierari care se găseau în multe așezări vâlcene, cu capul în floare dreptunghiulară.

O condiție esențială a unei bune „șindrilară” ținea de forma și așezarea șitei pe casă. Șindrila dreaptă este mult mai rezistentă la apă decât cea ascuțită. La capetele fiecărui rând de șite drepte, după ce a plouat, apa se menține timp mai îndelungat. Datorită acestui fapt șindrila începe să putrezească, se formează mușchiul verde de apă, care la rândul lui contribuie la extinderea și menținerea

2 *Inf.* Popesu Alexandru, sat Valea Cheii, com. Păușești- Măglași, n. 1925

3 Rusalin Ișfănoni, *Șindrilitul și câteva din secretele acestui meștesug*, în vol.

Istorie. Etnologie. Artă. Studii în onoarea lui Ioan Godea, Ed. Muzeului Țării Crișurilor, Oradea, 2009, p. 282

4 *Inf.* Dumbravă Vladimir, sat Igoiu, com. Alunu, n. 1930

umidității, favorizând putrezirea⁵.

Ciocârlanii, șita cea mai curat aleasă din toată cantitatea de material, prezintă forme dreptunghiulare perfecte, lipsite de cioturi, având aceeași grosime și lățime la ambele capete. Ei reprezintă ultimul șir de bucăți de șindrila care depășește linia coamei acoperișului, așa cum am amintit și în capitoul legat de construcțiile anexe. Șindriile sunt tăiate în forme diferite, asemănătoare cu imagini de oameni sau păsări. Funcția lor este de a apăra coama acoperișului de bătaia vântului și a ploii. Ei se întâlnesc, cu precădere, pe casele ridicate în așezările vâlcene situate în apropierea Gorjului.

Tehnica de construire a acoperișului era, în general, următoarea: pe ultima cunună de bârne a pereților casei se așezau grinzile tavanului, care susțineau, la casele vechi, podina de fag ulucit. Peste grinzile tavanului, așezate perpendicular pe axul longitudinal al casei, se puneau cele două cosoroabe lungi din fața și spatele casei. Pe acestea se băteau cosoroabele scurte laterale. În felul acesta se formează un patralater superior de grinzi, corespunzător celui de jos care formează talpa casei. Grinda inferioară (de la baza șarpantei) în care se prind căpriorii poartă denumirea de cosoroabă, praștie⁶, cunună, legătură, balaure⁷ sau comar⁸, iar cea superioară coamă, cunună, coruna cășii, praștie de sus sau coardă⁹. Patralaterul superior de grinzi este baza pe care se sprijină căprioriile acoperișului. Pe căpriori se bat lănteții, iar pe aceștia șindrila. Acoperișul dominant în Vâlcea, dacă nu exclusiv folosit, este cel în patru ape. Caracteristic pentru casele vechi vâlcene este acoperișul înalt, cu panta repede și cu coama foarte scurtă. Pe apa din față a acoperișului sunt de multe ori așezate „cășițe”, locuri libere adăpostite sub câte o mică streășină de șindrila, pe unde iese fumul din pod. În trecut, streășina era cam de un metru, dar după aceea a început să se îngusteze. „Se făcea streășină din șită, cam de 50 centimetri față de conturul exterior, deci marginea streășinii este din șită. Alteori din dubă (scândură), în așa fel încât nu se mai văd căpriorii. La consoani, duba este peste ei, iar căpriorii peste dubă.”¹⁰

Pe valea Otăsăului și a Luncavățului înălțimea căpriorilor era, de obicei, egală cu lungimea casei. Se creșta căpriorul cam 2-3 centimetri, se făcea o gaură numită cuib și se prindea cu ajutorul unui cuib de lemn de cosorob. În primul rând se puneau caprele, în număr de trei sau patru, la o distanță de circa 1,5 metri una de alta. Apoi se așezau căpriorii de la colțuri, mai lungi, numiți *sape* sau *colțari*, în număr de patru sau, uneori, de opt bucăți. Sus, ei se creștau jumătate cu jumătate, se îmbinau și, apoi, se prindeau cu câte un cui de lemn. La sfârșit se înălțau și *copileții*, căpriorii mai mici care se întâlneau și se îmbinau cu colțarii. În partea

5 ***, *Etnografia Văii Bistriței*, Piatra Neamț, 1973, p. 553

6 Denumire întâlnită în satele de pe valea Oltețului

7 Denumire întâlnită în satele de pe valea Luncavățului

8 Denumire întâlnită în satele de pe valea Cernei

9 Denumire întâlnită în satele de pe valea Otăsăului

10 *Inf.* Călugăru Gheorghe, sat Prundeni, n. 1926

de sus caprele se sprijină pe coama numită *leat de creastă*, susținută de doi stâlpi verticali, *popii*. Capetele căpriorilor lăsate mai lungi sub streșină se numesc *cotoci*. De căpriori se fixau leții în rânduri succesive, paralele, la o distanță ce varia după lungimea șitelor care formează învelitoarea acoperișului.

Lungimea unei șite era cuprinsă între 0,80-1 metru, iar lățimea între 8-12 centimetri, fiind realizată mai ales din brad. Se așeza cam pe trei leți fiecare șită. Deci desimea leților era cam de 30 centimetri. Pentru un acoperiș erau necesare cam 3.000 bucăți de șită care se fixau în cuie țigănești. În satul Bărbătești trăiau la începutul secolului al XX-lea patru țigani care făceau astfel de cuie¹¹. La o șită se băteau două cuie, un singur cui străbătând trei șite. Acestea din urmă erau fasonate la cuțitoaie, fiind așezate pe un scaun folosit în acest scop. La un capăt se făcea o „floare”, iar celălalt se tăia drept sau se rotunjea „ungurește”¹². Rudarii din satul Romanii de Sus confecționau șindrile și din fag, numite *blăni încebucate*, de aceeași mărime cu cele de brad. După 1910 a început să se folosească șita de fag sau salcie. Pentru ele nu se pot folosi cuiele țigănești, numai cele de fabrică.. Se remarca, uneori, coama cu motive ornamentale, ultimul rând de șite depășind linia superioară a acoperișului cam cu 10 centimetri, și având capetele libere tăiate în diverse motive florale sau geometrice.

Casele de pe valea Oltețului erau acoperite fie *coșerește* și *blujdește*, adică cu acoperiș în două ape, plustit, fie cu acoperiș cu *fundoaie*, adică în patru ape. Acoperișul în patru ape era mai frecvent și putea fi stârminos sau țuguiat, adică înalt, abrupt. Pentru ridicarea acoperișului, peste stâlpii corpului casei și peste bânduci se puneau legăturile, care erau unite prin grinzi dispuse transversal. Cosoroabele sunt mai late decât legăturile și ies puțin în afară. Pe cosoroabe se fixau capetele de jos ale căpriorilor. În general, căpriorii scurți, de pe margine, nu au un nume special. Numai în Otetelișu ei se numeau *șugari*. De obicei, în porțiunea dinspre fațada casei, cosoroabele și coruna prezentau unele florituri (ornamente). Peste căpriorii prinși în cuie de lemn, atât în cosoroabe, cât și pe culmea sau coama casei (grinda din vârful casei pe care se fixau capetele superioare ale căpriorilor), se așezau lănteții, iar în ei se fixa, de asemenea, prin cuie de lemn, acoperișul de șindrilă. Pe culmea sau coama casei, căpriorii se înjugau în capră și, pentru stabilitate, erau prinși cu stîngii numite *sleme* sau mâini, iar cuiele de lemn de la care se numesc măsele¹³.

De obicei, la casele vechi cu două încăperi era preferat acoperișul care avea o înălțime aproape dublă față de înălțimea corpului casei. Se evita astfel depozitarea

11 Elena Năstoiu, Nicolae Năstoiu, *Bărbătești, un sat românesc*, Râmnicu Vâlcea, 1995, p. 62

12 Termen întâlnit în Vaideeni, Mihăiești sau în satele din Țara Loviștei unde s-au stabilit „ungureni”

13 Atâta timp cât au existat bordeie, același termen vechi (dovadă originea sa latină) se folosea pentru a denumi cuiele de lemn ce fixau capetele de jos ale mârtașilor pe cosorobi (vezi Gheorghe Iordache, *Mărturii etno-lingvistice despre vechimea meseriilor populare românești*, p. 55). Odată cu dispariția formelor arhaice de locuință au ieșit din circulație și unii dintre termenii speciali legați de acestea

zăpezii în cantități masive și umezeala prelungită, care ducea la putrezirea acoperișului. Adeseori s-au construit și acoperișuri supraînălțate. Înălțimea exagerată a acoperișului este însă nerecomandată și sancționată de consăteni prin expresia peiorativă: „acoperiș-cuculie”, adică acoperiș care pare a fi „un bot de deal ridicat”¹⁴.

În satele situate în apropierea Drăgășaniului, căpriorii de stejar, fag, plop, carpen, ciopliți se fixau în trei feluri: cu căpriorii sprijiniți în „cuib” cu „gușă” pe cosoroabă, care, la rândul ei, era așezată pe stâlpi sau grinzi (cea mai veche); cu căpriorii sprijiniți pe grinzi transversale (tehnică mai nouă); cu căpriorii sprijiniți pe console scurte (cea mai nouă). În cazul corunei, aceasta se punea în capul stâlpilor, iar peste ei grinzi transversale. În fața corunei este cosoroaba, în care se bat căpriorii, cu cuie de lemn. Căpriorul teșit are o „gușă”¹⁵. În Jiblea se făceau căpriori sau capre încrucișate sus. Peste ei se puneau „lanți” de anin (lemne subțiri, cioplite pe ambele părți), puși orizontal. În partea de jos căpriorii se prindeau în patru cosoroabe, așezate pe tavan (câte o cosoroabă pentru fiecare latură a casei). Peste cosoroabă, la 0,50 metri, se punea „cresterea” de cărămidă, iar peste ea legăturile¹⁶. În satele de pe valea Cernei căpriorii erau fixați în felul următor: peste bârnele tavanului se puneau cosoroabele, iar în acestea se făceau „cuiburi”, în care se puneau căpriorii. La căpriori se făcea un „scobuș” – scoabă – cu care se fixa în cuib. Se dădea gaură cu sfredelul și se punea o „măsea” de lemn. Cosoroaba ieșea în afara peretelui din bârne pentru a forma streășina casei. În vârf se uneau căpriorii doi câte doi, formând o „capră”. Se plătuia. În colțuri se încheiau câte cinci căpriori. Căpriorii erau din lemn de gorun, lănteții din plop, iar șindrila, în „nut și feder”, era prinsă în cuie de fier țigănești¹⁷.

Pe valea Bistriței vâlcene căpriorii aveau cam 2-2,5 metri, în funcție de construcție. Erau doi sau trei la *fundoaie* și trei-patru laterali. Se fixau printr-o cioplitură, cu una din laturi de grinzi, cu ajutorul cuielor țigănești. În partea superioară se legau prin cioplitură de legătură, care traversa podul, iar lateral se făcea calcan¹⁸. În Țara Loviștei căpriorii, lungi de 4-5 metri, se puneau la distanță de 1-1,5 metri unul de altul. La lărgimea de 6 metri se măsoara cu o sfoară, se împărțea în două și se scotea o parte (rămâneau trei părți). Acela era căpriorul; la 6 metri căpriorul avea 4,40 metri și o palmă (20 centimetri), și-l retezau. Între căpriori era o distanță de 1,20-1,30 metri, după cât erau de groși. Căpriorii erau din lemn de stejar, arin, plop. Se puneau cap la cap, direct pe grinzi, fără cosoroabă, cu streășină. Cât era streășina de lungă, atât înălțau la coamă cu lungimea căpriorilor (25-30 centimetri). Lărgimea streășinei se adăuga,

14 Expresie întâlnită în unele sate de pe valea Oltețului

15 Tăietură semirotondă practică într-o bârnă sau grindă, unde urmează a se fixa capătul unui căprior

16 *Inf.* Mesea Dumitru, sat Jiblea, n. 1929

17 Cuietele de fier erau cumpărate din târguri de la meșterii țigani

18 Scândură fixată la marginea streășinei

astfel, la lungimea căpriorilor, care se fixau în cuie de lemn, apoi țigănești. Se crăpa căpriorul pe lateral, se scotea „clotușul” și, se băga celălalt în tâncuri, rar bătut cu cui. Ei erau prinși cu legături, la distanță față de vârf de 45 centimetri sau de 30-35 centimetri (la acoperișurile mai scurte). După ce era pus primul laț, al doilea și următoarele erau puse la o distanță de o șchioapă (18 centimetri). Se bătea șița, la jumătatea primului laț, apoi pe altul – alt rând de șiță, la distanță de 25 centimetri pentru șița de 75 centimetri. Pe valea Topologului se puneau la distanță de 80 centimetri unul de altul. În partea de jos căpriorii se prindeau pe grinzi și cosoroabă, iar în partea de sus cu tăietură și cioplitură, făcute cu dalta. La unele construcții era și o bârnă de legătură. La cele care aveau deschidere prea mare, prin pod se puneau niște capre (legătură orizontală între căpriori), cam la înălțimea de un metru. Pe valea Olăneștiului, la distanță de 80 centimetri se puneau o pereche de capre. Se fixau legăturile (pe lung), podul și cosoroabele, iar pe ele căpriorii. Sus, aceștia din urmă se petreceau unul peste altul, în crestez, fără nimic altceva. După primul război mondial au început să se facă cu puiă, adică peste pod se puneau un lemn, pe care se așezau stâlpi. În acest caz, căpriorii se prindeau cap la cap, în comară.

Din unele date rezultă că, în secolele XVIII- XIX, au existat și multe case fără coșuri, cu fumurile deschise în pod. Începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea serviciile sanitare au militat mult ca toate locuințele să fie prevăzute cu coșuri și sătenii să renunțe la acel procedeu de înfundarea lor cu un fel de opritoare pentru a se păstra căldura¹⁹. De altfel, apariția „fumăritului” ca un impozit pus mai întâi pe case, în funcție de importanța lor (oglundind starea materială a gospodarului), se socotește apoi pe numărul coșurilor de fum; indirect este un impozit pe numărul găurilor de foc, pe numărul încăperilor (sau al ochiurilor de casă). O consecință imediată a acestui fapt a fost dispariția de îndată a coșurilor urmată apoi de construirea de încăperi fără ferestre²⁰. Fumăritul, ca impozit, apare la mijlocul secolului al XVII-lea, mai întâi în Moldova, continuând apoi ca o dajdie oarecare pe anume funcțiuni gospodărești. În Țara Românească fumăritul va mai figura ca impozit de acest fel și în timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu, dar regăsit și după aceea încă multă vreme, sub altă formă. Instituirea acestui impozit nou i-a făcut pe „ticăloșii pământari – spune cronicarul Nicolae Costin – de și-au stricat căscioarele și le-au risipit din temelie, alții risipeau hornurile...”²¹ Urmările acestui impozit nu au putut fi trecute ușor cu vederea, fapt care a impus de îndată transformarea lui. Trebuie că măsuri aspre aplicate de la un județ la altul au obligat în cele din urmă ridicarea acestor coșuri la loc. În Vâlcea s-au răspândit „cășițele”, locuri pe unde iese fumul din pod. Pentru ca evidențele să fie cum impunea, de altfel, și aplicarea impozitului, s-a cerut arătarea acestor

19 Andrei Pănoiu, *Arhitectura și sistematizarea rurală în județul Mehedinți (sec. XVIII-XIX)*, București, 1983, p. 146

20 *Ibidem*

21 Gh. Panu, *Cercetări asupra stării țăranilor în veacurile trecute*, București, 1919, p. 202

„cășițe” chiar în fațadă.

Tehnica de realizare pentru o anumită categorie de materiale poate fi unică pentru un areal mai mare sau mai mic ori pot exista mai multe modalități pentru același material, utilizate concomitent sau alternativ, în ultimul caz fiind vorba de o gradare evolutivă a materialelor de construcție. Paul H. Stahl este de părere că acoperișurile de șindrilă, întâlnite în toate satele vâlcene, au succedat, pretutindeni, celor din paie și că, inițial, lemnul a fost apanajul orășenilor și al locuitorilor de la țară cu o condiție socială mai prosperă²².

²² Paul H. Stahl, *Arta populară românească și arta orășenească*, în *SCIA*, XIV, nr. 1, 1967, p. 78